অধ্যায় ৭ঃ ঐতিহাসিক কাব্য, লিপিকাব্য, কোষকাব্য আৰু পালিকাব্য

অধ্যায় গাথঁনি

৭.১ উদ্দেশ্য
৭.২ পৰিচয়
৭.৩ ঐতিহাসিক কাব্য আৰু ইয়াৰ উৎস
৭.৩.১ বিভিন্ন ঐতিহাসিক কাব্যৰ উল্লেখ
৭.৪ লিপি কাব্য আৰু বিভিন্ন লিপি কাব্যৰ উল্লেখ
৭.৫ কোষকাব্য আৰু বিভিন্ন কোষকাব্যৰ উল্লেখ
৭.৬ পালিকাব্য
৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৭.৮ অধিক জানিবলৈ
৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- ঐতিহাসিক কাব্যৰ লক্ষণ, ইয়াৰ উৎস তথা বিভিন্ন ঐতিহাসিক কাব্যৰ বিষয়ে জানিব
- লিপি কাব্য তথা বিভিন্ন লিপি কাব্যৰ বিষয়ে অবগত হ'ব
- কোষকাব্য তথা বিভিন্ন কোষকাব্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- পালিকাব্যৰ বিষয়ে চমু আভাস পাব।

৭.২ পৰিচয়

চম্পূকাব্য আৰু গীতিকাব্য অধ্যয়নৰ পিছত এতিয়া আপুনি ঐতিহাসিক কাব্য, লিপি কাব্য, কোষকাব্য আৰু পালিকাব্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। সংস্কৃত সাহিত্যৰ ঐতিহাসিক কাব্যসমূহে এক গুৰুত্বপূর্ণ স্থান অধিকাৰ কৰিছে। ঠিক তেনেদৰে লিপি কাব্য, কোষকাব্য আৰু পালিকাব্যৰো সমানেই গুৰুত্ব দেখা যায়। ঐতিহাসিক কাব্য অধ্যয়নৰ জৰিয়তে আমি সেই নির্দিষ্ট সময়ৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰো। ঐতিহাসিক কাব্য অধ্যয়নে আমাক কেতিয়াবা বহুখিনি অনুপ্রেৰণাও যোগায়।

এতিয়া এই অধ্যায়ত আপুনি ঐতিহাসিক কাব্যৰ লক্ষণৰ লগতে ইয়াৰ উৎসৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। সংস্কৃত সাহিত্যৰ কিছুসংখ্যক উল্লেখযোগ্য ঐতিহাসিক কাব্যৰ লগতো পৰিচিত হ'ব। ঐতিহাসিক কাব্যৰ পিছত লিপিকাব্যৰ লক্ষণ তথা বিভিন্ন উল্লেখযোগ্য লিপিকাব্যৰ বিষয়ে

অৱগত হয়। ইয়াৰ পিছত কোষকাব্য আৰু পালিকাব্যৰ বিষয়েও জানিব পাৰিব। সংস্কৃত সাহিত্যত থকা উল্লেখযোগ্য কোষকাব্য আৰু পালিকাব্যৰ বিষয়ে এই অধ্যায়ৰ পৰা অৱগত হ'ব পাৰিব।

৭.৩ ঐতিহাসিক কাব্য আৰু ইয়াৰ উৎস

ইতিহাসৰ বর্ণনা যি কাব্যত সন্নিবিষ্ট থাকে, সেই সমূহকে ঐতিহাসিক কাব্য বোলা হয়। ভাৰতীয় ঐতিহাসিক কাব্যসমূহত যুদ্ধ-বিগ্রহাদি ঘটনাৰ বর্ণনা দেখা পোৱা যায়। আকৌ আমাৰ জীৱন-যাত্রাৰ ভূল শুধৰণিৰ বাবে যিবোৰৰ আৱশ্যক সেই ৰোৰহে ভাৰতীয় ইতিহাসত সন্নিবেশ কৰা হৈছে। জনসাধাৰণৰ মাজত এটা মহৎ আদর্শ দাঙি ধৰাটোৱেই হৈছে ভাৰতীয় ইতিহাসৰ ঘাই উদ্দেশ্য। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ প্রাচীন অংশত বুৰঞ্জীমূলক কাব্যৰ পৰিমাণ অতি নগণ্য। ঐতিহাসিক তথ্যৰ প্রতি প্রাচীন কবিসকলৰ সজাগতাৰ অভাৱ আৰু দায়িত্বহীনতাই ইয়াৰ মূল কাৰণ। অৱশ্যে ব্রাহ্মণসকলে সমকালীন ৰজাসকলৰ মহানতাৰ প্রশংসাসূচক কথা লিপিবদ্ধ কৰি থৈ গৈছে।

আপুনি এতিয়া ঐতিহাসিক কাব্যৰ উৎস সম্পর্কে জানিব পাৰিব। ঋগ্বেদৰ পাতত থকা উপাখ্যানবোৰ ঐতিহাসিক কাব্যৰ উৎস। ব্রাহ্মণগ্রন্থসমূহতো ঐতিহাসিক তথ্য নিহিত আছে। বেদাংগ সাহিত্যতো ঐতিহাসিক আখ্যানৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ৰামায়ণ-মহাভাৰতক ভাৰতীয় পৰম্পৰাত "ঐতিহাসিক মহাকাব্য" বুলি কোৱা হয়। পুৰাণসমূহত প্রাপ্ত বিভিন্ন বংশাৱলীবোৰ ইতিহাসৰ দ্যোতক। শিলালিপিবোৰ ঐতিহাসিক সাহিত্যৰ মাজতেই পৰে। ৰঘুবংশ, সেতুবন্ধ আদি কাব্যৰ মাজেৰেও ইতিহাসৰ উমান পোৱা যায়। কাৰণ ৰঘুবংশৰ পাতত আমি ঈক্ষ্বাকুবংশীয় ৰজাসকলৰ বর্ণনা পাওঁ। অৱশ্যে হর্ষচৰিত, নৱসাহসাংকচৰিত, বিক্রমাংকদেৱচৰিত, ৰাজতৰঙ্গিনী আদিহে ঐতিহাসিক কাব্যৰ প্রকৃত প্রতিনিধি বুলি কব পৰা যায়।

৭.৩.১ বিভিন্ন ঐতিহাসিক কাব্যৰ উল্লেখ

ঐতিহাসিক কাব্যৰ উৎসৰ পিছত আপুনি বিভিন্ন ঐতিহাসিক কাব্যৰ বিষয়ে এতিয়া জানিব পাৰিব। ঐতিহাসিক কাব্যৰ কথা মনলৈ আহিলে প্রথমেই হর্ষচৰিতৰ কথা আহে। বাণভট্ট বিৰচিত **হর্ষচৰিত** আখ্যায়িকাখনক এখন ঐতিহাসিক কাব্য বুলি ধৰা হয়। আগতেই উল্লেখ কৰা হৈছে যে আখ্যায়িকা হ'ল গদ্যকাব্যৰ এক ভাগ। এইখন আখ্যায়িকা আঠটা অধ্যায়ত বিভক্ত আৰু অধ্যায়সমূহক উচ্ছ্বাস বুলি কোৱা হয়। কাব্যখনৰ প্রথম তিনিটা অধ্যায়ত বাণৰ বংশোৎপত্তি আৰু তেওঁৰ পূর্বজসকলৰ তথা নিজৰ আগবয়সৰ "আত্মকথা" বর্ণিত হৈছে। বাকী পাঁচটা উচ্ছ্বাসত থানেশ্বৰৰ ৰজা হর্ষবর্ধনৰ আগজীৱনৰ কথা তথা পূর্বজসকলৰ কথা কথিত হৈছে। যদিও বাণে ৰচনাৰ কোনো চন-তাৰিখ ক'তো উল্লেখ কৰা নাই তথাপি হর্ষচৰিত গ্রন্থখনে ৰচক বাণৰ বিষয়ে ভালেখিনি তথ্য আমাক নিশ্চিতভাৱে জানিবলৈ দিছে। আকৌ বাণৰ পৃষ্ঠপোষক হর্ষবর্ধনৰ পূর্বপুৰুষ আৰু তেওঁৰ নিজৰ বিষয়ে অনেক ঐতিহাসিক তথ্য জনাত সহায় হৈছে।

সেতুবন্ধঃ সপ্তম শতাব্দীত কাশ্মীৰৰ ৰজা প্ৰৱৰসেনে "সেতুবন্ধ" নামৰ ঐতিহাসিক কাব্য এখন ৰচনা কৰে। এই কাব্যখন ৰাৱণবধ নামেৰেও জনাজাত। সেতুবন্ধ ১৫ টা আশ্বাসৰ সমষ্টি। ইয়াত বানৰ সেনাই সীতা উদ্ধাৰৰ বাবে তৈয়াৰ কৰা সেতুবন্ধনপৰা আৰম্ভ কৰি ৰাৱণবধলৈকে সকলো বৰ্ণনা কৰা আছে।

নৰসাহসাংক চৰিতঃ কবি পদ্মগুপ্ত বা পৰিমল গুপ্তই ১০ ম শতাব্দীত "নৰসাহসাংক- চৰিত" নামেৰে এখন ঐতিহাসিক কাব্য ৰচনা কৰে। ১৮ টা সৰ্গত এই কাব্যখন বিভক্ত। ইয়াত মালৰৰাজ সিন্ধুৰাজৰ ইতিহাস বৰ্ণিত হৈছে। কাব্যখনত নাগ-ৰাজকুমাৰী শশীপ্ৰভাৰ লগত ধাৰাৰ প্ৰসিদ্ধ ৰজা ভোজৰ পিতৃ সিন্ধুৰাজৰ বিবাহ বৰ্ণনা কৰা আছে। ইয়াৰ সৰ্গত সিন্ধুৰাজৰ পূৰ্বৱৰ্তী আটাইবোৰ পৰমাৰবংশীয় ৰজাসকলৰ কালক্ৰম অনুসৰি বৰ্ণনা কৰা আছে। গতিকে এই কাব্যখন পৰমাৰবংশৰ ইতিহাস জনাৰ বাবে উপযোগী।

বিক্ৰমাংকদেৱচৰিতঃ কাশ্মীৰৰ মহাকবি বিল্হনে "বিক্ৰমাংকদেৱ চৰিত" ৰচনা কৰে। এই ঐতিহাসিক কাব্যখন ওঠৰটা সৰ্গত ৰচিত। দক্ষিণ ভাৰতৰ কল্যাণদেশৰ চালুক্য বংশীয় প্ৰসিদ্ধ ৰজা ষষ্ঠ বিক্ৰমাদিত্যৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ১৮ টা সৰ্গত বিক্ৰমাদিত্যৰ গুণানুকীৰ্তন তথা তেওঁৰ বংশৰ বিস্তৃত বৰ্ণনা কৰি "বিক্ৰমাংকদেৱ-চৰিত" ৰচনা কৰে। গ্ৰন্থ দুখনত চালুক্য বংশীয় বিক্ৰমাদিত্যৰ পূৰ্বজ ৰজাসকলৰ বিক্ষিপ্ত বৰ্ণনা কৰাৰ পিছত বিক্ৰমৰ পিতৃৰ ৰাজ্যজয়ৰ বিৱৰণ পোৱা যায়। ইয়াৰ পাছত জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতা সোমেশ্বৰক সিংহাসনচ্যুত কৰি বিক্ৰমৰ সিংহাসন আৰোহণ আৰু কণিষ্ঠ ভ্ৰাতাৰে তেওঁৰ যুদ্ধৰ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। কবিয়ে চোল সকলৰ বিপক্ষে বিক্ৰমে কৰা সমৰাভিযানৰ বৰ্ণনাও দিছে। কাব্যৰ অন্তত কবিয়ে নিজৰ বংশ পৰিচয় দাঙি ধৰিছে।

ৰাজতৰঙ্গিনীঃ ঐতিহাসিক কাব্য-পৰম্পৰাত লিখা আটাইবোৰৰ ভিতৰত বিজ্ঞানসন্মত গ্ৰন্থ হৈছে কল্হনৰ "ৰাজতৰঙ্গিনী"। ইয়াত কবিয়ে কাশ্মীৰৰ নৃপতিসকলৰ ইতিহাস বহুত প্ৰাচীন কালৰপৰা আৰম্ভ কৰি ১২ শতাব্দীলৈ বৰ্ণনা কৰিছে। কাব্যখন আঠটা অধ্যায়ত ৰচিত আৰু অধ্যায়সমূহক তৰংগ বুলি কোৱা হয়।

জানি থোৱা ভাল

প্ৰাচীন ভাৰতীয় কবিসকলে ৰাজসভাত উপস্থিত থাকি ৰজাৰ গুণানুকীৰ্তন কৰি কাব্য লিখিছিল। এই কাব্যবোৰক বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত লিখা ইতিহাস বুলি স্বীকাৰ কৰাটো অনুচিত। কাৰণ তাত ৰজাসকলৰ গুণানুকীৰ্তনৰ বাহিৰে আনকি চন, তাৰিখ আদিৰো উল্লেখ নাথাকে।

হৰ্ষচৰিত কাব্যখন অধ্যয়ন কৰিলে আমি গম পাওঁ যে সেই সময়ত হিন্দুধৰ্ম অনেক সম্প্ৰদায়ত বিভক্ত আছিল। কাব্যখনৰ চতুৰ্থ উচ্ছ্বাসত সেই সময়ৰ নানান বেশ-ভুষা, পোছাক-পৰিচ্ছেদ, কাপোৰ আদিৰ বিষয়ে কিছু তথ্য লাভ কৰিব পাৰো।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ঃ ৰাজতৰঙ্গিনী কাব্যখন কোনে ৰচনা কৰিছে?

.....

প্রশ্ন নং ২ঃ অমৰুশতক কাব্যখন কি শ্রেণীৰ কাব্য?

(ক) গীতিকাব্য (খ) চম্পূকাব্য (গ) ঐতিহাসিক কাব্য।

.....

৭.৪ লিপিকাব্য

সংস্কৃত সাহিত্যত লিপিকাব্যৰ এক সুকীয়া স্থান আছে। এই লিপিসমূহৰ সাহিত্যিক, সাংস্কৃতিক তথা ঐতিহাসিক মূল্য নুই কৰিব নোৱাৰি। পণ্ডিত বুহুলেৰৰ মতে পঞ্চম শতিকাত কাব্যিক ৰীতিত বহুতে গদ্য-পদ্য মিশ্রিত কাব্য ৰচনা কৰে। সেই কাব্যসমূহৰ নিৰ্দশন শিলালিপিত পোৱা যায়। এতিয়া আপুনি কেইখনমান উল্লেখযোগ্য লিপিকাব্যৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

(১) এলাহাবাদ লিপি ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত নিপুন কবিসকলৰ ভিতৰত হৰিসেনৰ স্থান আগত। এলাহাবাদৰ শিলালিপিয়েই তাৰ প্রমাণ। কবি হৰিসেন সমুদ্রগুপ্তৰ ৰাজকবি আছিল তেওঁ ৰজাক প্রশংসা কৰি ৩৪৫ খ্রীঃত লিখা ৰচনাৱলী প্রয়াগৰ অশোকস্তম্ভত খোদিত হৈ আছে। এইখন শিলালিপিৰ পৰা সম্রাট সমুদ্রগুপ্তৰ অসামান্য ব্যক্তিত্ব, দূৰদর্শিতা তথা তেওঁৰ বিভিন্ন মহান কার্যাৱলীৰ বর্ণনা পোৱা যায়। লিখিত তথ্য মতে ৰাজকবি হৰিসেনৰ পিতৃ ধ্রুৱভূতি সেই সময়ৰ গুপ্তবংশৰ ৰজা মহাদণ্ডনায়ক, এজন বিদ্বান, উচ্চ শ্রেণীৰ ৰাজনীতিজ্ঞ তথা নিপুন ব্যৱস্থাপক আছিল। কবি হৰিসেনেও পিতৃৰ দৰে সমুদ্র গুপ্তৰ ৰাজসভাৰ অগ্রণী কবি হ'ব পাৰিছিল আৰু শেষত ৰজাৰ অনুগ্রহত 'কুমাৰাদিত্য'ৰ পদৰ পৰা পর্যায়ক্রমে উন্নতি লাভ কৰি মুখ্য দণ্ডনায়ক পদত অধিষ্ঠিত হৈছিল। হৰিসেন ৰচিত এলাহাবাদ লিপি এক উচ্চ শ্রেণীৰ কাব্য। হৰিসেনে নিজেই লিপিৰ বিষয়ে এইদৰে মন্তব্য কৰিছে— 'এতচ্চ কাম্যমেষামেব ভট্টাৰকপাদানাং দাসস্য সমীপ পৰিসর্প সর্বানুগহোন্নীলিতমতেঃ খাদ্যটপাকিৰাস্য মহাদণ্ডনায়ক ধ্রুৱভূতি পুত্রস্য সন্ধিবিগ্রহিক কুমাৰামাত্য মহাদণ্ডনায়ক হৰিসেনস্য সর্বভূতি সুখায়ন্ত।'

এই এলাহাবাদ লিপিৰ পৰা সংস্কৃত কাব্য সাহিত্যৰ অতীত ইতিহাসৰ উৎস জানিব পাৰি। সেইবাবে এই লিপিৰ সাহিত্যিক তথা ঐতিহাসিক দুয়োটা দিশ গুৰুত্বপূর্ণ।

এলাহাবাদ লিপিত গদ্য-পদ্যৰ সংমিশ্রণ দেখা যায়। লিপিৰ শ্লোকসমূহত স্রগ্ধৰা, শার্দূলবিক্রিড়ীত, মন্দাক্রান্তা আদি বিভিন্ন ছন্দৰ প্রয়োগ দেখা যায়। (ছন্দৰ বিষয়ে আপুনি পিছৰ পাঠ্য বিষয়ত অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।) কাব্যখনৰ গদ্যাংশত দীঘল সমাসযুক্ত বাক্যৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। তথাপি কিন্তু ইয়াৰ ভাষা সহজ-সৰল তথা কাব্যিক গুণেৰে ভৰপূৰ।

গিৰণাৰ লিপি ঃ গিৰণাৰৰ ৰুদ্রদামন লিপি ১৫০ খ্রীঃত লিখিত। এইখন লিপিত কাব্যৰ ৰীতি আৰু ব্যাকৰণৰ নীতি-নিয়মবোৰ অতি যত্ন কৰি গদ্যাকাৰত লিখা হৈছে। অনুপ্রাস আদি

বিভিন্ন অলংকাৰৰ সুন্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। এইখন লিপি কঠিন সমাসযুক্ত ভাষাত লিখিত হ'লেও ইয়াৰ কাব্যিক গৰিমা অটুট আছে।

নাসিক লিপি ঃ নাসিকৰ শিৰিপুলুমায়ী লিপি প্ৰাকৃত গদ্যত লিখিত। ইয়াৰ সময় গিৰণাৰ লিপিৰ সমসাময়িক। এইখন লিপিত দীঘল সমাসৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। অনুপ্ৰাস অলংকাৰৰো সুন্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। সৰ্বোপৰি এইখন লিপিকাব্য সেইসময়ৰ উচ্চস্তৰৰ লিপিকাব্যৰ নিৰ্দশন।

মান্দাসৰ লিপি ঃ জাৰ্মান দেশৰ বিখ্যাত সংস্কৃত পণ্ডিত বুহুলেৰৰ মতে মান্দাসৰৰ সূৰ্যমন্দিৰত খোদিত লিপিসমূহ বিশিষ্ট পণ্ডিত বৎসভট্টিয়ে ৪৭৩-৪ খ্ৰীষ্টাব্দত লিখিছিল। এই লিপিত বসন্তকাল আৰু বৰ্ষাকালৰ সুন্দৰ কাব্যময় বৰ্ণনা দাঙি ধৰা হৈছে। লিপিখনত ৪৪টা শ্লোক আছে। আৰম্ভণিতে সূৰ্যদেৱতাৰ স্তুতি, তাৰ পিছত মান্দাসৰৰ হৃদয়গ্ৰাহী বৰ্ণনাৰ উল্লেখ আছে। শেষত গদ্যত ৰচিত মংগলাচৰণৰ উল্লেখ পোৱা যায়। লিপিকাব্যখনত কুমাৰগুপ্ত, বিশ্ববৰ্মা, ৰঘুবৰ্মা, বন্ধুবৰ্মা আদি বিভিন্নজন সম্ৰাটৰ সুন্দৰ বৰ্ণনা বিভিন্ন ছন্দত উল্লেখিত হৈছে। মহাকবি কালিদাসৰ ভাষা আৰু শৈলীৰ প্ৰভাৱ এই লিপিকাব্যখনত দেখা যায়।

নিধানপুৰ তাম্ৰলিপি ঃ নিধানপুৰ তাম্ৰলিপি ভগৱান শিৱৰ স্তুতিৰে আৰম্ভ হৈছে। নিধানপুৰ লিপি সপ্তম শতাব্দীত ৰচিত বুলি জনা যায়। এইখন তাম্ৰলিপিৰ গদ্যাংশত বাণভট্টৰ ৰচনাশৈলীৰ প্ৰভাৱ দেখা যায়। গদ্যাংশ দীঘল সমাসযুক্ত আৰু গৌড় ৰীতিত ৰচিত। লিপিৰ প্ৰথম শ্লোকটো 'ওঁ প্ৰণম্য দেৱং শশিশেখৰং' এই বুলি আৰম্ভ হৈছে। কাব্যখনত বিভিন্ন অলংকাৰৰ সুন্দৰ সমাহাৰ দেখা যায়। যেনে— উপমা, ৰূপক, উৎপ্ৰেক্ষা, অপহ্নুতি, শ্লেষ ইত্যাদি।

পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য সম্পাদিত কামৰূপ শাসনাৱলীত উল্লেখ থকা নিধানপুৰ তাম্ৰলিপিত প্ৰাচীন অসমৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাৰ গুণানুকীৰ্তন কৰাৰ উপৰিও আন নখন তাম্ৰলিপিত কামৰূপৰ সনাতন ৰজাৰ শাসন সম্বন্ধে সুন্দৰ বৰ্ণনা আছে। এইখন তাম্ৰলিপিত উল্লেখ পোৱা যায় যে মহামান্য ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাই বহু ব্ৰাহ্মণ পুৰুষক ভূমি দান কৰিছিল। নিধানপুৰ তাম্ৰলিপিখনৰ আৰম্ভণিতে ৰজা নৰক, ভগদত্ত, বজ্ৰদত্ত আদি ভাস্কৰবৰ্মাৰ পূৰ্বপুৰুষসকলৰ তথা পিছত পুষ্যবৰ্মনৰ পৰা আদি কৰি ভাস্কৰবৰ্মাৰ জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতৃ সুস্থিৰবৰ্মনলৈকে প্ৰায় বাৰজনমান ৰজাই ৰাজত্ব কৰাৰ কথা কাব্যিক ভাষাত অতি মনোমোহা ৰূপত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। নিধানপুৰ তাম্ৰলিপিৰ সম্পাদকৰ মতে এই লিপিকাব্যখন থানেশ্বৰ আৰু কনৌজৰ ৰজা হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ ৰাজত্বকালত প্ৰায় ৬০৫ খ্ৰীষ্টাব্দৰ আগভাগত ৰচিত হৈছিল। জনা যায় যে হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ সৈতে ভাস্কৰবৰ্মাৰ অতি মধুৰ সম্পৰ্ক আছিল। দুয়োজনে একেলগে গৌড়দেশ জয় কৰাৰ পিছত ভাস্কৰবৰ্মাই কৰ্ণসুৱৰ্ণত কিছুসময় জিৰণি লৈছিল।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ গিৰণাৰ লিপি কেতিয়া ৰচিত হৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ নাসিক লিপি কি ভাষাত ৰচিত?

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ মান্দাসৰ লিপিত কি খাতুৰ বৰ্ণনা আছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ এলাহাবাদ লিপি কাক প্ৰশংসা কৰি ৰচিত হৈছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ নিধানপুৰ লিপি কোন দেৱতাৰ প্ৰাৰ্থনাৰে আৰম্ভ কৰা হৈছে?

.....

৭.৫ কোষকাব্য

সংস্কৃত কাব্য সংকলনক কোষকাব্য বুলি জনা যায়। একোখন কোষকাব্যত বিভিন্ন কবিৰ কবিতা সংলগ্ন কৰা হয়। কবি হালৰদ্বাৰা সংকলিত 'গাথাসপ্তশতী' বা 'গাহা-সত্তসউ' প্ৰাচীনতম কোষকাব্য হিচাবে জনাজাত। সংস্কৃত সাহিত্যত কোষকাব্যৰ পাতনি একাদশ শতাব্দী বুলি জনা যা। এতিয়া আপুনি কেইখনমান কোষকাব্যৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

কবীন্দ্ৰ-বচন-সমুচ্চয় ঃ 'কবীন্দ্ৰ বচন-সমুচ্চয়' এই কোষকাব্যখন সংস্কৃত সাহিত্যৰ অতি প্ৰাচীন কোষকাব্য। এই কাব্যখনত সুন্দৰ ৫২৫টা কবিতাৰ উল্লেখ আছে। প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশ, সাধাৰণ জন-জীৱনৰ চিত্ৰণ, বিভিন্ন ঋতু তথা ৰাধা-কৃষ্ণৰ প্ৰেম কাহিনীয়েই হৈছে এই কোষকাব্যখনৰ মূল বিষয়বস্তু। কাব্যখনত কবি কালিদাস, ভবভূতি, শ্ৰীধৰ নন্দী, বীৰ্যমিত্ৰ, শ্ৰীধৰ্মকৰ আদি কবিৰ কবিতা সন্নিৱিষ্ট হৈছে।

সদুক্তিকৰ্ণামৃত ঃ সদুক্তিকৰ্ণামৃত কোষকাব্যখন শ্ৰীধৰ দাসৰ দ্বাৰা ১২০৫-০৬ খ্ৰীষ্টাব্দত সংকলিত হয়। কবি শ্ৰীধৰ লক্ষ্মণ সেনৰ সমসাময়িক কবি। এইখন কোষকাব্যত বিভিন্নজন কবিয়ে নিজৰ কবিত্ব প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দিছে। ইয়াত কবি কালিদাস, ভাস, ভৰ্তৃহৰি আদিৰ উপৰিও লক্ষ্মণসেন, কেশৱসেন, বাসুদেৱসেন, জয়দেৱ, গোবৰ্ধন, ধোয়ী, দিবাকৰ দত্ত, নাৰায়ণ দত্ত, ভগীৰথ দত্ত, সুব্ৰত দত্ত, বিনয় দেৱ, গংগাধৰ নাথ, ত্ৰিপুৰীপাল ইত্যাদি বিভিন্নজন কবিৰ কবিতা সংকলিত হৈছে। কাব্যখন পাঁচটা প্ৰৱাহত বিভক্ত। সেইকেইটা হ'ল অমৰ, শৃংগাৰ, চাটু, উপদেশ আৰু উচ্চাবচ ইতি। গাঁৱলীয়া জন জীৱনৰ চিত্ৰ তথা অপূৰ্ব সমাজ চেতনাৰ পৰিচয় এই কবিতাবোৰত দেখা যায়।

শাৰ্ঙ্গধৰ পদ্ধতি ঃ 'শাৰ্ঙ্গধৰ পদ্ধতি' নামৰ কোষকাব্যখন চতুৰ্দশ শতাব্দীৰ কবি শাৰ্ঙ্গধৰে সংকলন কৰে। এই কাব্যখন ১৬৩টা ভাগত বিভক্ত। কাব্যখনত ২৬৩জন কবিৰ প্ৰায় চাৰে চাৰি হাজাৰ শ্লোক সংকলিত হৈ আছে।

পদ্যাৱলী ঃ 'পদ্যাৱলী' নামৰ কোষকাব্যখন ১৫শ শতিকাত ৰূপগোস্বামীয়ে সংকলিত কৰে। এইখন কাব্যতো প্ৰায় ১২৫জন কবিৰ ৩৮৬টা কবিতা পোৱা যায়। কেৱল কৃষ্ণৰ সৈতে জড়িত কবিতাহে ইয়াত স্থান পাইছে। এই সমূহ কোষকাব্যৰ উপৰিও সূৰ্যকলিংগ ৰায়ৰ ১৫শ শতাব্দীৰ 'সূক্তি ৰত্নাকৰ' ১৫শ শতাব্দীৰ বল্লভদেৱৰ 'সুভাসিতাৱলী', বেনীদত্তৰ 'পদ্যবেণী' আৰু হৰি কবিৰ 'সুভাসিত হাৰাৱলী' আদি উল্লেখযোগ্য কোষকাব্য বুলি বিবেচিত হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৮ঃ কোষকাব্য কাক বোলে?

.....

প্রশ্ন নং ৯ঃ সংস্কৃত সাহিত্যৰ প্রাচীন কোষকাব্য কোনখন?

.....

প্রশ্ন নং ১০ঃ শ্রীধৰৰ দ্বাৰা সংকলিত কোষকাব্যখনৰ নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ১১ঃ 'পদ্যাৱলী' নামৰ কোষকাব্যখন কোনে ৰচনা কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১২ঃ বল্লভদেৱ সংকলিত কোষকাব্যখনৰ নাম কি?

.....

৭.৫ পালিকাব্য

এতিয়া আপুনি পালি সাহিত্যৰ বিষয়ে কিছু জানিব পাৰিব। পালি সাহিত্যৰ ৰচনা অবিৰতভাৱে চলি আছে। শ্রীভৰত সিংহই পালি-সাহিত্যৰ ইতিহাসক দুটা ভাগত ভাগ কৰিছে। প্রথম ভাগটোৰ সীমা বুদ্ধ-পৰিনির্বানৰ পৰা আৰম্ভ কৰি খ্রীঃ পূঃ প্রথম শতাব্দীলৈ ধৰা হয় আৰু দ্বিতীয় ভাগটো খ্রীঃ পূঃ প্রথম শতাব্দীৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বর্তমানলৈকে অবিচ্ছিন্নভাৱে চলি আছে বুলি ধাৰণা কৰা হয়।

পালি ভাৰতবর্ষৰ অতি প্রাচীন ভাষা বুলি জনা যায়। ভাৰতীয় ভাষাবোৰৰ বিকাশত এই ভাষাই যিদৰে বিস্তাৰ লাভ কৰিছে, ঠিক তেনেদৰে সিংহল, শ্যাম আৰু বর্মা দেশৰ ভাষাৰ বিকাশতো এই পালি সাহিত্যৰ অৱদান উল্লেখযোগ্য। 'ভলিন্নপহ্ন' নামৰ পালি সাহিত্যৰ গ্রন্থখন মহাস্থবিৰ নাগসেনৰ দ্বাৰা সংকলিত। এই গ্রন্থখন কোনে কেতিয়া ৰচনা কৰিছিল সেই বিষয়ে সঠিকভাৱে জনা নাযায়। গ্রন্থখনত সাতটা অধ্যায় আছে। ইয়াৰ প্রথম তিনিটা অধ্যায় চীনাভাষালৈ অনুদিত হৈছে। গ্রন্থখনত সাহিত্য, ভূগোল, ইতিহাস তথা বিভিন্ন তত্ত্বজ্ঞানৰ অপূর্ব মিলন হৈছে।

পালি-সাহিত্যৰ কাব্য অতি বিৰল। পালি-কাব্যক দুই ভাগত বিভক্ত কৰা হৈছে— (১) বর্ণনাত্মক আৰু (২) আখ্যানাত্মক। মানৰ জীৱনৰ বিভিন্ন গভীৰ অনুভূতিৰ প্রথম দর্শন 'ত্রিপিটকত' দেখা যায়। ত্রিপিটকত ভগৱান বিষয়ক গভীৰ বিষয়ৰ কথা সমাবিষ্ট হৈছে। পালি-সাহিত্যত কাব্যক যেনেদৰে বিশ্লেষণ কৰা হয়, সেই কালৰ পৰা 'ত্রিপিটক' গ্রন্থক কাব্য বুলি নকৈ কাব্যৰ উপজীৱী পালি-সাহিত্যৰ জননী বুলি ধৰিব পাৰি। এই ত্রিপিটকৰ সুন্দৰ কথা-শিল্পৰ আধাৰত ১০ শতাব্দীৰ পৰা ১৫ শতাব্দীলৈকে লংকা আৰু ব্রহ্মদেশত পালি কাব্য সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১৩ঃ পালি সাহিত্যৰ ইতিহাসক কোনে দুভাগত বিভক্ত কৰিছে?

.....

প্রশ্ন নং ১৪ঃ নাগসেনৰ দ্বাৰা সংকলিত গ্রন্থখন কি?

.....

প্রশ্ন নং ১৫ঃ চীনা ভাষালৈ অনুদিত হোৱা এখন পালিকাব্যৰ নাম লিখক।

.....

৭.৭ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ইতিহাসৰ বর্ণনা থকা ঐতিহাসিক কাব্যৰ বিষয়ে জানিলে।
- লিপিকাব্যৰ লক্ষণ আৰু বিভিন্ন কাব্যৰ বিষয়ে গম পালে।
- কোষকাব্যৰ লক্ষণ তথা বিভিন্ন কোষকাব্যৰ বিষয়ে আভাস পালে।
- পালি সাহিত্য তথা বিভিন্ন পালিকাব্যৰ বিষয়ে জানিলে।

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

১) শর্মা, থানেশ্বৰ; *সংস্কৃত সাহিত্যৰ ইতিবৃত্ত;* গুৱাহাটী ঃ চন্দ্র প্রকাশ ।

২) গোস্বামী, হৰমোহন দেৰ *(১৯৯২); সংস্কৃত সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী*; পাণবজাৰ ঃ বুকলেণ্ড ।

৩) Krishna machariar, M. (2004),*History of Classical Sanskrit Literature,* New Delhi: MLBD.

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ কল্‌হন।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ গীতিকাব্য।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ গিৰণাৰ লিপি ১৫০ খ্রীঃত লিখিত হৈছিল।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ নাসিক লিপি প্রাকৃত গদ্যত লিখিত।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ মান্দাসৰ লিপিত বর্ষা আৰু বসন্তকালৰ বর্ণনা আছে।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ এলাহাবাদ লিপি সমুদ্রগুপ্তক প্রশংসা কৰি লিখিত হৈছে।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ নিধানপুৰ লিপি ভগৱান শিৱৰ প্রার্থনাৰে আৰম্ভ হৈছে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সংস্কৃত কাব্য সংকলনক কোষকাব্য বোলা হয়।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ 'কবীন্দ্র বচন-সমুচ্চয়'।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সদুক্তিকর্ণামৃত।

১১নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ৰূপগোস্বামী।

১২নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ সুভাষিতাৱলী।

১৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ শ্রী ভৰতসংহই।

১৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ভলিন্নপহ্ন।

১৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ভলিন্নপহ্ন।

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন ঃ (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ ঐতিহাসিক কাব্যৰ লক্ষণ আৰু উৎস লিখক।

প্রশ্ন ২ঃ নাসিক লিপিৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

(খ) চুটি প্রশ্ন ঃ (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ কোষকাব্যৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ পালি কাব্যৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰক।

(গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন ঃ (৩০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ সংস্কৃত সাহিত্যত ঐতিহাসিক কাব্যৰ ভূমিকা সম্পর্কে লিখক।

প্রশ্ন ২ঃ লিপি কাব্যৰ বিষয়ে বহলাই লিখক।

*** ***** ***